

MOSSØE

ÅDALEN

ETERSPIL I ÅDALEN

Seks store mosefund fortæller os om den mærkelige skik, som bød jernalderens mennesker at udlægge erobret krigsbytte på helige pladser i søer og moser. Fire af disse fund er gamle, fra arkæologiens barndom. Det nyeste fund, Ejsbøl-fundet (omtalt i sidste nummer af Skalk), er endnu under udgravning. Undersøgelsen af det næstsidste af fundene, der omfatter noget over 1000 våben og andre oldsager, blev afsluttet sidste efterår i Illerup ådal nord for Skanderborg efter syv års arbejde.

Dagen før den langvarige udgravning sluttede, skete det forunderlige. Vi fik meddelelse om et nyt mærkeligt fund i en anden del af dalen - ikke noget våbenfund, men noget, som uafviseligt kræver undersøgelse. Endnu en spændende og dejlig sommer i den egn, vi er kommet til at holde så meget af. Så underligt kan det gå.

Manden, der bragte det glade budskab, var Skanderborg Museums vagtsomme leder, overlærer Niels Gjesing. Det, han var kommet under vejr med, var følgende: Hvor Illerupåen løber ud i Mossø var man ved åreguleringsarbejde stødt på mængder af menneskeben. Samtaler med stedkørende viste, at dette ikke var noget enestående. Ved tørveøkering her i nabolaget under krigen var der fundet skeletrester i stor mængde. Det fortælltes, at der i en enkelt tørvegrav blev fundet 60-70 kranier, og selv om man måske ikke skal tage disse oplysninger for højtideligt, for hukommelsen kan efter så mange års forløb spille selv den pålideligste et puds, så er det dog givet, at her virkelig er tale om noget usædvanligt.

Et par prøvegravninger bragte adskillige menneskeknogeter og nogle - desværre ukarakteristiske - skår for dagen. De lå under halvanden meter tørv i et sandlag, der må være omlejret af åen, som vel her ved udløbet i Mossø har dannet delta. Drængraving i en nærliggende eng gav nye skeletfund. Arkivundersøgelser har vist, at nogle af krigstidsskeletterne sammen med en del trasager, bl. a. et stykke af en vognaksel, er havnet på museer, hvor der også findes lærker og en enkelt metalgenstand, en bronzering, fra området. De fleste af disse fund er gjort ved åndløbet; men også i nærliggende viste og kroge af ådalen - den, der engang var en sø - dukker de op.

Hvad er nu alt dette for noget? Ja, det er det, vi i indværende sommer skal prøve at finde ud af. Hvor kommer alle disse døde fra? Hvor gamle er de?

For besvarelsen af det sidste spørgsmål har vi et par, ganske vist noget væklende holdpunkter. Lærkarrene, som omtaltes

ovenfor, stammer fra romersk jernalder, århundrederne nærmest efter Kristi fødsel. Men de kan være helt uden forbindelse med skeletfundene; vi ved det ikke. En tilhugget træklods, som ved prøvegravningen fandtes sammen med skeletdelene, er gennem sit indhold af radioaktivt kulstof blevet aldersbestemt til tidsrummet 480-680 e. Kr., men det må bemærkes, at en sådan enkelt-datering, når uheldet er ude, kan falde fejlagtigt ud, og træklodsen kan måske også tilfældigt af vandstrømmen være ført sammen med ting af anden alder.

At mosen skulle være en gravplads og de døde kommet i jorden efter et normalt begravelsesritual er så usandsynligt, at det kan udelukkes. At man under en pest skulle have skaffet sig af med de døde på denne måde lyder heller ikke videre troligt og ville i hvert fald næppe have virket sundhedsbefordrende på de omboende. Og at stedet i sig selv skulle være en valplads forbyder den fugtige beliggenhed. Men hvad er det da? En kolossal menneskeofring, en massehenrettelse, en "krissekirkegård" eller måske noget af alle dele? Et af de kranier, som er kommet på museum, havde et dødeligt hugssår, og det kunne jo i hvert fald tyde på noget ufredeligt.

Et spørgsmål trænger sig på. Uafviseligt. Er der en forbindelse mellem skeletfundene og våbenfundet? Dette sidste fortæller jo også om krig og drab? Er det de dræbte fra slaget, som her i al formløshed har fundet deres sidste hvilested?

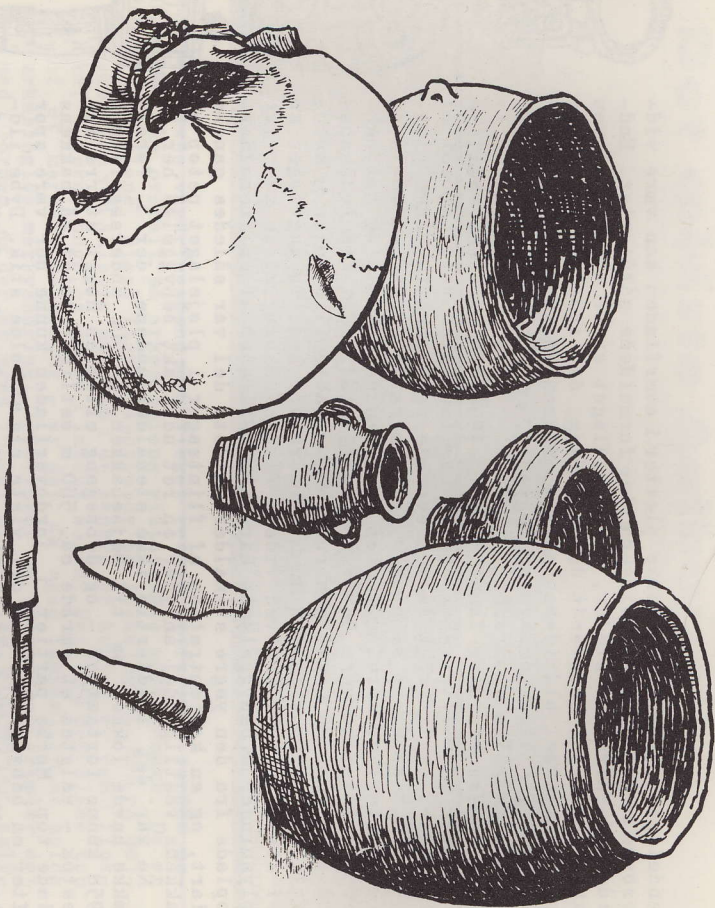
Illerupfundets alder kan nok med lidt god vilje tænkes at falde sammen med træklodsens. Der er jo ved Illerupfundet som ved de andre store mosefund ikke tale om en enkelt ofring, men om flere offerhandlinger, fordelt over århundredet. Men netop dette, at der må være tale om flere slag, om flere valpladser, gør det lidt usandsynligt, at krigshandlingerne skulle være krytbet netop til denne egn. Slagmarkerens beliggenhed bestemmer tilfældet. Offerpladsen, gudens bolig, er det faste punkt man søger til, måske langvejs fra, når krigen er overstået. Derhen har man bragt byttet; men mon man har taget de døde med? Fanger derimod kan jo transportere sig selv. Kan det være deres lig, vi finder i ådalen?

Helt afvises kan tanken vel ikke, men den må nok betragtes med stor skepsis, for der er 4-5 km mellem de to findsteder. Ganske vist kan man tænke sig, at ligene er ført med af strømmen, og at de til slut er strandet netop her i vigene og krogene, hvor de jo nu ligger. Men på offerpladsen er fundet skeletter af dræbte heste mellem våbendyngerne. Når de er blevet tilbage, hvorfor skulle så menneskene være drevet væk?

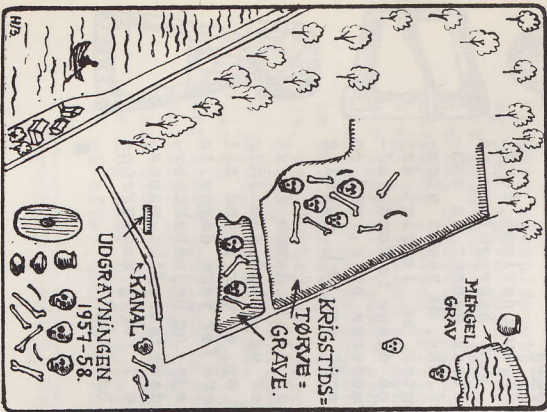
Nok med alle disse spørgsmål. Nu følger handling. Måske vil den bringe nogle af svarene. Til slut dette: Det er i strid med arkæologisk sædvane på et så tidligt tidspunkt af en undersøgelse at være så åbenmundet - at udkaste teorier og tanker, som her er sket. Lad dem stå for hvad de er, bæg en mur af forbehold.

H.A.

Videnskaberens Selskabs kort. Tegnet 1787. (Geodætisk Institutt. Emeret.)

Hous-Pang.

VOLDSOM DØD

Det er Vædebrofundets veldækkede bord, der her fremvises - ikke det hele, for så var den i forvejen makabre opdekning blevet langt græsseligere, men et udvalgt. Sidste sommers udgravning løste ikke knuden op. Det er stadig uvist, hvorfor man engang i tiden kort efter Kristi fødsel har udlagt i snesevis af lig i mosen ved Mossø, og hvorfor man har givet dem våben og lerkar med sig. Offerplads? "Kirkegård" for krigens eller pestens døde? Eller måske en normal begravelsesplads blot anlagt på uvant sted? Vi ved det stadig ikke; men gravningen i 1958 har trods alt givet os en bredere baggrund for bedømmelse af situationen.

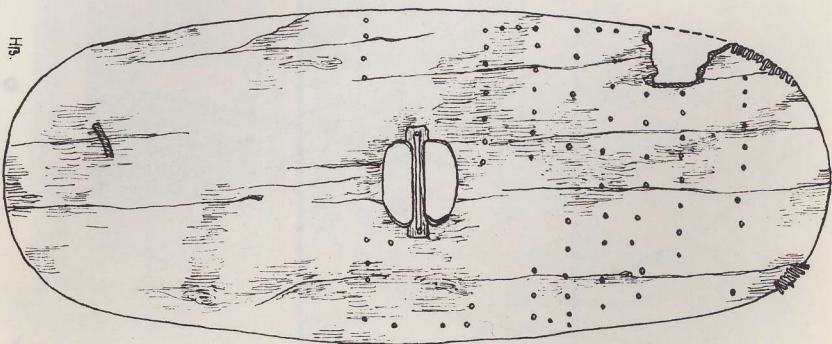
Ved opgravning af et område på 5 x 11 m omkring det bedste af foregående års prøvehuller blev dynger af menneskeben

bragt for dagen. Det er vanskeligt at afgøre, hvor mange personer benhoben fradette felt repræsenterer, men skønsmæssigt vil man anslå 15-20. I en bækkenkugle sås et rundt hul, som kan skyldes et spydstik, og et kranium havde issen kløvet af et skarpt hug, som den pågældende næppe har overlevet; i hvert fald stod såret frisk og uden tegn på heling. En lignende dødringende læsion havde et af de kranier, som under krigen blev opgravet i den nærliggende tørvegrav. Oldsagsfundene lå spredt mellem skeletdelene: Et par spydspidser og en kniv af jern, et knækket pileskæft, en mærkelig træskovl eller -skuffe og ret store mængder af skår, der lod sig samle til mere eller mindre fuldstændige lerkar, hvoraf nogle ses afbildet her.

Fundets oldsagsformer er de samme, som vi møder i tidens grave (hvor dog træ sjældent er bevaret). De forholdesvis mange knoglelæsioner peger imod, at voldsomme tildrægelser er gået forud for lignenes henlæggelse i mosen, men om de er udtryk for andet end normal ufredelighed er svært at sige. En væsentlig mangel ved fundet - en mangel, som må søges afbødet ved senere udgravning - er det, at næsten alt det fundne er skullet rundt af vand. Det er Illerupåen, der har dete på samvitigheden. Undertagelsen fra reglener to lerkar, samt enkelte menneskeben, som blev fundet i et tilsynsladende uforstyrret moselag over det omskyllede lag. De må sikkert være yngre end fundets hovedmasse, og vi må da antagelig gå ud fra, at sagerne ikke er kommet i mosen eengang for alle, men som resultat af flere nedlæggelser.

Det står enhver frit at prøve disse nye iagttagelser på de ovennævnte teorier eller på helt nye muligheder. Udgraverne forekommer det tvivlsomt, om man på foreliggende grundlag tør foretrække det ene for det andet. Men det er vigtigt, at et i sin art eneste stående fund ikke forbliver uopklaret. Muligheden for at fjerne et nyt træk ind i det store billede må ikke forspildes. Et sted i mosen ligger løsningen, og vi vil fortsætte med at lede.

H.A.

Hs.

Vædebrofundets hidtil bedste stykke, skjoldet, som blev fundet under prøvegravningen i 1957 er nu færdigbehandlet på Forhistorisk Museums konserveringsanstalt. Skjoldbullen, der har dækket håndtaget mangler, og skjoldet har et hak i randen, men ellers er det helt og velbevaret. En mindre reparation i den ene ende har en oldtids-konservator ansvar for.

Træhåndtaget er uhyre spinkelt, men forstærket med et jernstykke. Ved den ene ende har randen syninger, og den ene halvdel af skjoldet er dækket med rækker af huller, hvis mening er usikker.

Under behandlingen på laboratoriet viste det sig, at skjoldet var malinget. Ved undersøgelse af malingen vil det antagelig kunne fastslås, hvilken farve skjoldet har haft.

TILBAGE TIL ÅDALEN

Et af halvtredsernes rigeste arkæologiske fund blev gjort i Illerup ådal ved Skanderborg. Udgravningen, der stod på gennem syv somre, bragte våben og anden hærudrustning for dagen i næsten overvældende mængder, mere end 1200 oldsager kunne bringes hjem til museet. Ikke skrøbelige eller nedbrudte oldsager, men genstande, der stort set var som den dag, de blev smidt i oldtids-søen - den som senere blev til mose og eng. Våbne ville i mange tilfælde kunne anvendes igen med grusomt resultat.

Illerup-fundet er fra jernalderen og hører til i en velkendt række af store krigsbytteofre; nøjagtigt tilsvarende pladser blev udgravet i forrige århundrede i sønderjyske og fynske moser. Det nye fundts særlige betydning lå netop i, at det var nyt. Vor tids opmålings- og afbildningsteknik kendte de gamle arkæologer af gode grunde ikke.

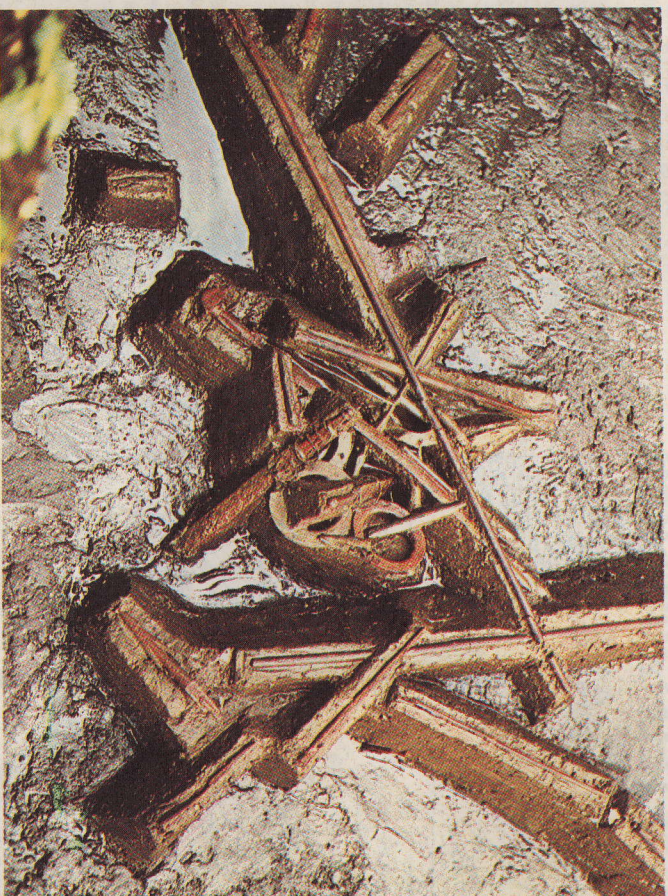
Det fremgik tydeligt af sagernes fordeling, at der var tale om flere ofringer, flere vilfeformede udkastninger fra

forskellige punkter i den daværende søbred. To kunne med sikkerhed påvises, og en tredje, midt imellem, anedes. I 1956 måtte udgravningen af forskellige årsager indstilles. Det stod da klart for undersøgeren Harald Andersen, nuværende redaktør af et kendt kulturhistorisk tidsskrift, at fundet langt fra var færdiggravet. Grænserne for de forskellige pladser var ikke nået, og man havde end ikke overblik over, hvor mange ofringer der var foretaget.

Det var alene på dette grundlag indlysende, at arbejdet ved lejlighed måtte genoptages, og ønsket bestyrkedes gennem de analyser, der senere blev foretaget af det opgravede materiale. Ved på udgravningsplanerne at undersøge fordelingen af de forskellige oldsagstyper blev det klart, at plads 3 - den noget svævende midterplads - måtte have en langt større udstrekning, end man havde kunnet forestille sig. Yderst på plads 1, den yngste af de tre, der må være fra omkring 400 efter Kristus, konstateredes nemlig et indslag af ældre sager, sager som dem, der var fundet på pladserne 2 og 3. Fra 2 kunne de næppe stamme, afstanden var simpelthen for stor selv for en øvet kaster. Tilbage var plads 3 med al dens usikkerhed.

Konsekvensen heraf måtte være, at plads 3 brede sig som en tredje vifte i det ikke-udgravede område mellem de to yderpladser. For at efterprøve denne formodning indledtes et samarbejde med Århus-universitetets geofysiske institut, der stillede et protonmagnetometer til rådighed. Jern i jorden kan med et sådant instrument registreres ved magnetiske afvigelser. Området i engen blev afprøvet og med det ventede resultat.

Med sådanne løfter i baghånden måtte udgravningen naturligvis genoptages. Fra ejerinstitutionens side - Forsøgs-gården Godthåb - stillede man sig yderst

imødekommende, og sidste sommer udlagdes så et prøvefelt, i hvor målingerne lovede mest. Resultater udeblev ikke: sværd, skjoldbuler, spyd, pile, knive og beslagdele formeligt væltede frem.

Formentlige stykker var imellem, navnlig blandt sværdene, der kunne have bevarede faste i ben og bronze eller romerske mesterstempler - EGO FE (jeg har gjort sværdet) stod der på et, ACRISSIMMA (ved Acrissims hånd) på et andet. For første gang i Ådalen udgraves et spyd med fuldt bevaret stæge, et kastervåben på henved tre meter. Et andet, som måske også er helt, gik uden for udgravningen og måtte foreløbig efterlades i mosen.

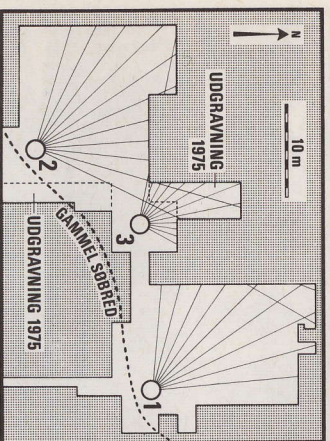
De nye fund svarer formæssigt nøje til, hvad der tidligere er fremdraget på plads 3, og i flere henseender også til materialet fra plads 2. Tidsforskellen mellem 2 og 3 er øjensynlig ikke stor, hvis der overhovedet er nogen. Et af målene for de kommende ud-

gravninger må være at afgøre, om de to udkastninger har fundet sted med få års mellemrum, eller om de simpelthen er samtidige.

Lidt malurt flød der også i bægeret. En prøvegravning nærmere land viste, at der endnu her er oldsager, men at de har lidt skade; dræning har sænket grundvandspejlet, så at de øvre jordlag er tørret ud, træ er skrumpet og sprængt og jernet forvandlet til uformelige rustklumper. Noget er tabt, andet vil ved hurtig indsats endnu kunne reddes. Ude i den dybe del af mosen eksisterer disse problemer ikke, og til den sætter vi vor lid. Der graves nu for alvor, og står det til os, standser vi ikke, før sidste oldsag er bragt i mu-seets sikre havn.

Jørgen Ilkjaer

Lit.: *Kuml 1951 og -56. Skalk 1959:3.*

Gamle og nye udgravningsfelter i ådalen. Cirklerne angiver de omkrængte udkastningssteder og vifterne udkastningernes retning - det hele naturligvis stærkt skematiseret. Det var sammenhengningen af vifterne 1 og 3, der ledte på sporet af sidstnevntes udstrækning.